

ОРГАНІЗАЦІЯ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Світлана МАРТИНЕНКО,
завідувач кафедри початкової освіти та методик гуманітарних дисциплін,
доктор педагогічних наук, професор
Київського університету імені Бориса Грінченка;
Наталія КИПІЧЕНКО,
аспірантка кафедри початкової освіти та методик гуманітарних дисциплін
Київського університету імені Бориса Грінченка

Діагностування стилів педагогічного спілкування вчителів початкової школи

Хай звучить у наших школах лагідне слово! Торкаймося ласкою дитячого серця. Бережімо людську гідність, утверджуймо в людині повагу до самої себе, виховуймо тонку чутливість до добра і зла...

В. Сухомлинський

Проблема спілкування вчителя початкової школи з учнями в умовах сьогодення – безперечно актуальна. Загальновідомо, що педагогічне спілкування є засобом впливу на особистість і зазвичай його функції набувають особливого значення. Спілкування – це чинник, від якого залежить, як складуться стосунки між учителем та учнями, яким буде авторитет педагога, рівень ефективності навчально-виховного процесу загалом. Передача досвіду, формування ключових компетентностей учнів відбувається завдяки безпосередньому спілкуванню. Спостерігаючи за щоденною роботою вчителя, неважко помітити, що його стосунки з вихованцями складаються по-різному. Так, одні педагоги будують взаємини успішно, інші – лише епізодично, дехто пожинає переважно невдачі, до яких вони звикаюти і не прагнуть щось змінити. Недаремно В. Сухомлинський з тривогою зазначав, що "покрикування, нервозність, запальність подекуди стають звичними у взаєминах учителя з учнем... Це вже серйозна загроза не лише їх здоров'ю, а й моральному розвитку..." [5, с. 44].

Ми продовжуємо публікації, присвячені діагностуванню професійної діяльності вчителя початкової школи, які, на нашу думку, дадуть змогу кожному педагогу визначити рівень особистісно-професійного розвитку, фахової компетентності, майстерності спілкування з учнями. У цій статті пропонуємо діагностичні методики, за допомогою яких учителю початкової школи можна з'ясувати сутність і зміст педагогічної діяльності та стиль педагогічного спілкування.

Спілкування вчителя початкової школи, як і людини будь-якого іншого фаху, характеризується певним стилем педагогічного спілкування, тобто "усталеною системою способів і прийомів, які використовує вчитель у педагогічній взаємодії" [4, с. 215]. Специфіка стилю педагогічного спілкування залежить від різних чинників, а саме: особливостей та умов професійно-педагогічної діяльності, особистого життя, ставлення до інших людей, а також від того, який саме стиль спілкування загальноприйнятий у суспільстві. Цей стиль охоплює не лише індивідуальні

особливості й особистісні риси фахівця (наприклад, запальність чи стриманість, довірливість чи закритість), а віддзеркалює також ставлення до учнів та професійної діяльності загалом. Відтак, діагностування стилю педагогічного спілкування, на нашу думку, варто розпочати з власного розуміння сутності обраної професії, а також визначення тих почуттів, які викликають діти у вчителя.

Адаптований тест "Ваше розуміння сутності професії педагога"

Інструмент. Оцініть за 10-балльною шкалою важливість основних професійних вимог до педагога, які містяться у відповідних твердженнях.

Шкала оцінювання (у балах):

- 5 – має найважливіше значення;
- 4 – важливо;
- 3 – достатньо важливо;
- 2 – не має особливого значення;
- 1 – не має значення;
- 0 – нейтральне;
- 1 – негативне значення;
- 2 – можливо негативне значення;
- 3 – лише негативне значення;
- 4 – завдає шкоди навчально-виховному процесу;
- 5 – руйнує навчально-виховний процес.

Твердження.

1. У будь-якій ситуації варто пам'ятати, що учень – це особистість, гідність якої треба поважати.
2. Вміння грамотно і чітко висловлювати думки, мати багатий словниковий запас та ерудицію.
3. Здатність широко відверто спілкуватися, вести діалог.
4. Вміння сприймати учнів як суб'єктів навчально-виховного процесу.
5. Вміння вихохомирювати порушників, підвищуючи власний авторитет.
6. Уміння слухати дитину, цікавитись її думкою.
7. Знати потреби й інтереси кожної дитини.
8. Оберігати дисциплінованих дітей від недисциплінованих, які негативно впливають на їхню поведінку.
9. Уміння забезпечувати активну участь учнів на уроці.

Інтерпретація одержаних результатів.

30–45 балів – Ви педагог, який має всі необхідні якості для здійснення педагогічної взаємодії, переконаний у тому, що людина не може жити лише власними інтересами.

ОРГАНІЗАЦІЯ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

А тому прагнете допомогти іншим, поважаєте їхню гідність та інтереси.

30 і менше балів – вважаєте, що власне життя і життя оточуючих людей має унормуватися правилами дисципліни, не суперечити здоровому глузду і бути завжди спрогонозованим. Вашому "Я" суперечить усе те, що необхідно робити, докладаючи зусилля. Ви не завжди відверті та щирі, і це негативно впливає на адекватне розуміння Вами ролі педагога.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури з досліджуваної проблеми встановлено, що проблема класифікації стилів педагогічного спілкування перебуває в центрі уваги багатьох науковців (Т.Аргентова, Л.Долинська, В.Кан-Калик, Г.Коломієць, С.Мерлін, А.Петровський, С.Шеїн та інші). Це пояснюється тим, що вчені за основу класифікацій беруть різні параметри. Найпоширеніша – класифікація, яка охоплює **авторитарний, демократичний та ліберальний** стилі педагогічного спілкування. Зупинимося детальніше на їх характеристиці.

Так, **авторитарному стилю педагогічного спілкування** притаманне одночасні вирішення вчителем усіх питань, стосовно життедіяльності як колективу, так і кожного учня. Він не дозволяє виявляти самостійність й ініціативу. Такий стиль спілкування породжує неадекватну самооцінку учнів, прищеплює їм культ сили, формує невротичність, спричиняє неадекватний рівень домагань у спілкуванні з оточенням.

Демократичний стиль педагогічного спілкування виявляється тоді, коли вчитель орієнтується на підвищення суб'єктної ролі учнів у взаємодії, на залучення кожного з них до організації спільніх справ. Особливості цього стилю – взаємосприйняття та взаємоорієнтація, однак межа між педагогом і суб'єктом навчання має бути обов'язково, її основа – повага до знань, досвіду, культури вчителя.

Ліберальний стиль педагогічного спілкування характеризується прагненням учителя мінімально включатися в навчально-виховний процес, аби зняти з себе відповідальність за її результати. Спільними особливостями ліберального й авторитарного стилів педагогічного спілкування, попри їх протилежність, є відсутність довіри у стосунках між учителем і учнем, виражена відособленість, відчуженість педагога, демонстративне виявлення свого статусу.

Отже, в основу класифікації стилів покладено такий загальний критерій, як обсяг і спосіб розподілу управлінських функцій між учителем та учнем. Подана класифікація охоплює лише функції впливу педагога на учня, керування його діяльністю. На нашу думку, вона недостатньо відображає особливості суб'єкт-суб'єктної взаємодії [4].

Вважаємо за необхідне законтентувати увагу також на класифікації стилів педагогічного спілкування В.Кан-Калика. Учений виокремлює такі: **спілкування на основі високих професійних настанов педагога, його ставлення до професійної діяльності загалом; спілкування на основі дружнього ставлення (захоплення спільною справою); спілкування-дистанція (дотримання дистанції між учителем та учнями в усіх сферах навчання та виховання); спілкування-заликання (антигуманна форма спілкування, що свідчить про професійну неспроможність учителя); спілкування-заєравання (забезпечує помилковий авторитет учителя)** [3, 116–118].

Існує також класифікація стилів педагогічного спілкування Л.Долинської. В основу диференціації вченя

поклали такі критерії: змістову спрямованість вимог учителя до учнів, форми їх пред'явлення, особистісну характеристику педагога, його типових рис поведінки в класі. Авторка виокремлює такі стилі: **дружній** (співпраця вчителя з учнями на основі взаємодопомоги, поваги, довіри); **ліберальний** (учитель ставить вимоги до учня у формі прохання, як рівний рівному, але вони неадекватно сприймаються учнями і часто ігноруються, тому вчитель утамовує учнів у час, відведені для навчальної діяльності); **непослідовний** (ситуативність, непослідовність, вибірковість і неадекватні оцінювальні дії вчителя); **індиферентний** (учитель сам по собі, а учні самі по собі); **авторитарний** (характеризує категоричні вимоги, накази, заборони вчителя) [2, 64–69].

Проаналізувавши наукові розвідки, ми з'ясували, що існують численні думки щодо того, який стиль позитивний, а який – негативний. Однак більшість дослідників вважають, що демократичний стиль порівняно з авторитарним і ліберальним – найбільш позитивний, особистісно зорієнтований на учня.

Подаємо **діагностичну методику визначення стилю педагогічного спілкування**.

Інструкція. У наведених ситуаціях пропонуємо Вам оцінити власні дії.

Шкала оцінювання (у балах):

- 1 – ні, так не буває;
- 2 – ні, як правило, так не буває;
- 3 – невизначена оцінка;
- 4 – як правило, так буває;
- 5 – буває завжди.

Питання анкети.

1. У мене завжди багато ідей і планів.
2. Я дослухаюсь до зауважень інших.
3. Здебільшого мені вдається логічно аргументувати свої відповіді у процесі обговорення.
4. Я налаштовую учнів на творчу роботу.
5. Свої помилки здебільшого визнаю.
6. Висловлюю власні думки максимально переконливо.
7. Пропоную альтернативне вирішення пропозиціям колег, учнів та їхніх батьків.
8. Говорю емоційно, щоб надихнути й переконати учнів.
9. Під час спілкування з учнями чітко висловлюю думку.
10. Враховую погляди інших людей і намагаюсь використовувати їх на практиці.
11. Зазвичай наполягаю на власному погляді та пропозиціях.
12. Із розумінням вислуховую навіть ті контрапрограменти, які учні висловлюють агресивно.
13. Я завжди зізнаюся в тому, що чогось не знаю.
14. Енергійно відстоюю власні погляди.
15. Намагаюсь розвивати ідеї учнів так, ніби вони були моїми.
16. Членам педагогічного колективу допомагаю порадою в методичних питаннях.
17. Захоплюючись власними творчими проектами, я зазвичай не цікавлюся думкою інших.
18. Дослухаюсь до тих людей, які мають власний погляд на навчально-виховний процес.
19. Під час постановки завдань перед членами педагогічного колективу відкрито обговорюю свої сподівання, побоювання й труднощі.

ОРГАНІЗАЦІЯ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

20. Намагаюся зрозуміти почуття колег, учнів і їхніх батьків.
21. Прагну висловлювати свої думки, а не вислуховувати міркування учнів.
22. Уважно стежу за власним мовленням.
23. Зазвичай, я нікого не перебиваю.
24. Витрачаю багато енергії на те, щоб переконати учнів у тому, як їм необхідно працювати.
25. Прагну, щоб усі учні класу висловлювали власні погляди.

Оцінювання результатів.

За кожну відповідь "так" у твердженнях 2, 4, 5, 10, 12, 13, 15, 16, 18, 19, 20, 23 і 25 додайте 1 бал. Обчисліть суму. Це буде перше число.

За кожну позитивну відповідь у твердженнях 1, 3, 6, 7, 8, 9, 11, 14, 17, 21, 22, 24 і 26 додайте 1 бал. Обчисліть суму. Це буде друге число.

Порівняйте отримані два числа. Перше свідчить, наскільки Ваш стиль наближається до авторитарного, а друге – про рівень демократичності вашого стилю педагогічного спілкування.

Звичайно, кожному вчителю початкової школи притаманний власний індивідуальний стиль педагогічного спілкування, і його пошук – одне з найважливіших завдань педагога.

Література

1. Аносов І. П. Психологічні основи педагогічного спілкування: навч. пос. для студ. вищ. навч. закл. / І. П. Аносов, С. В. Яремчук, В. В. Молодиченко. – К. : Ін-т сучас. підруч., 2007. – 272 с.
2. Долинська Л. В. Стиль педагогічного спілкування та можливості його формування в процесі підготовки майбутнього вчителя / Л. В. Долинська. – Психологія: зб. Наук. праць. – Вип. 1 (4). – К. : НПУ, 1999. – С. 64–69.
3. Кан-Калик В. А. Учителю о педагогическом общении: книга для учителя / В. А. Кан-Калик. – М. : Просвещение, 1987. – 190 с.
4. Педагогічна майстерність: підруч. / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.; за ред. І. А. Зязюна. – К. : Вища шк., 1997. – 349 с.
5. Сухомлинський В. О. Не бійтесь бути ласкавими / В.О. Сухомлинський. – Рад. школа. – 1968. – № 4. – С. 43–49.